

42; Servet Bayındır, *İslâm Hukuku Penceresinden Faizsiz Bankacılık*, İstanbul 2005, s. 77-87, 136-138, 144-151; Abdülaziz Bayındır, *Ticaret ve Faiz*, İstanbul 2007, s. 138-148; Recep Özdirek, *İslâm Hukukunda Akit Hürriyetini Sınırlayan Durumlar*, İstanbul 2009, s. 40-42; M. Abdüllatif Sâlih el-Ferfûr, "Bey'ut-taksî't", *Mecelletü Mecma'i'l-fikhi'l-İslâmî*, VI/1, Cidde 1990, s. 195-202; M. Atâ es-Seyyid, "Bey'ut-taksî't", a.e., VI/1 (1990), s. 205-214; İbrâhîm Fâzil ed-Dîbû, "Bey'ut-taksî't", a.e., VI/1 (1990), s. 217-246; Ali Ahmed es-Sâlûs, "Bey' bi't-taksî't: Nazarât fi't-tatbîki'l-'amelî", a.e., VI/1 (1990), s. 249-273; M. Rızâ Abdülcabbâr el-Anî, "Taksîtu'd-deyn fi'l-fikhi'l-İslâmî", a.e., VI/1 (1990), s. 277-290; Nizâmeddin Abdülhamîd, "Hükümü ziyâdeti's-sifr fi'l-bey' bi'nnesî'e şer'an", a.e., VI/1 (1990), s. 357-383; M. Takî el-Osmânî, "Ahkâmü'l-bey' bi't-taksî't", a.e., VII/2 (1992), s. 29-67; M. Ukle el-İbrâhîm, "Hükümü bey'i't-taksî't fi ş-şer'fa ve'l-kânûn", *Mecelletü ş-şer'fa ve'd-dirâsâti'l-İslâmiyye*, IV/7, Kûveyt 1987, s. 135-222; C. E. Bosworth, "Taksî't", *EP* (İng.), X, 144.

RECEP ÖZDİREK

TAKTÎ

(التقطيع)

Şiiri

tef'ile, hece ve harflere göre bölümleme anlamında edebiyat terimi.

Sözlükte "kesmek" mânasındaki **kat** kökünden türeyen **taktî** "kesmek, parçalara ayırmak" demektir. Terim olarak bir şiiri yazıldığı veznin tef'ilelerine uygun biçimde bölümlere, uzun ve kısa hecelere ayırma ifade eder. Taktî işlemi, şiirin yazıldığı yahut söylendiği vezin ve bahri belirlemek ve şiirin bunlarla ne kadar uyum içinde bulunduğunu kontrol etmek için yapılır. Bu da lafzî yazının (beytin telaffuz edilen harflerinin) aruz yazısı denilen sembol diline aktararak gerçekleştirilir. Aruz hatında kısa heceler (u), "ve" (v) veya nokta (.) işaretli, uzun heceler tire / keşide ile (-) gösterilir. Harekesiz harfler sükûn / sıfır (o), harekeli harfler dikey veya eğik keşide işaretiyle (/) belirtilir. Taktî işlemi için şiirin bir beyti belirlenen üç şekilden biriyle kısımlara ayrılır. 1. Hece taktîi. Beyit uzun ve kısa hecelere bölünerek aruz hattıyla gösterilir. 2. Aruz erkânına (tef'ileler) göre taktî. Beyit aruz tef'ilelerine göre parçalara ayrılır. 3. Harf taktîi. Beytin her harfi aruz sembollerine gösterilir. Bu taktî'ler şu örnek üzerinde görülebilir: قَفَا نَبَاتٍ مِنْ ذِكْرِ حَبِيبٍ وَمَنْزِلٍ

Taktî türü قَفَا نَبَاتٍ مِنْ ذِكْرِ حَبِيبٍ وَمَنْزِلٍ

1. Hece taktîi --- --- --- ---

2. Tef'ile taktîi فَعُولٌ مَفَاعِلِينَ فَعُولٌ مَفَاعِلِينَ

3. Harf taktîi o//o// o/o// o/o// o/o//

Arapça manzum metinlerin taktîinde Arap yazı sisteminden doğan bazı hususlar kaynaklarda ayrıntılı biçimde işlenmiştir. Taktî'de kelimelerin yazılışına değil telaffuzuna ve gerçek değerdeki harflerine itibar edilir. İmlâ gereği yazılan, fakat telaffuz edilmeyen harfler değerlendirilmez. Buna göre taktî esnasında bazan yazılmayan harflerin imlâda varmış gibi göz önüne alınması gerekir. Bu durumu şöylece göstermek mümkündür: 1. Şeddeli harfler birincisi sâkin, ikincisi harekeli iki harf diye kabul edilir: هَدَبٌ → هَذَبٌ (ب-) gibi. 2. Medli harfler birincisi harekeli, diğeri sâkin iki harf olarak kabul edilir: آتَمٌ → أْتَمُنْ (ت-) gibi. 3. Tenvin sâkin bir nûn (ن) kabul edilir ve aruz yazısında açık nun şeklinde gösterilir. Tenvinli harf uzun heceye tekabül eder: عَيْدٌ → عَيْدُنْ (ن-) gibi. 4. İmlâda yazılmayan, fakat telaffuz edilen harfler taktî esnasında değerlendirilir: هذا → هَذَا (-) لَكِنْ → لَكَيْنْ (-) الرَّحْمَنُ → الرَّحْمَانُ (-) يَاسِينَ → يَسْ (-) Hû "o" zamiri ötre (hû) veya esre (hî) harekesine göre vâv veya yâ med harfleriyle uzatıldığından uzun hece sayılır: أَنَّهُ → إِنْهُ (-) بِبِيَّ → بِبِيَّ (-) "هَمْ" ve "كَمْ" zamirleri vezni tamamlamak veya işbâ' için vâv med harfiyle uzatılabilir: كَمُوْ هَمُوْ gibi. 6. Kafiye veya mısra sonundaki hareke işbâ' için uzun heceye dönüştürülebilir. Bu durumda harekeye uygun med harfi var olarak kabul edilir: يَلْعَبُوْ → يَلْعَبُ (-) يَلْعَبُ (-) gibi.

Bazan imlâda yazılan harfler yokmuş gibi değerlendirilir. Bu durumu da şöylece göstermek mümkündür: 1. Cümle içinde vasil elifi ister isimlerde ister fiillerde olsun taktî esnasında yok sayılır: قَلِّ اعْمَلُوا (-) قَلِّ اعْمَلُوا (-) gibi. 2. Kamerî harflerden biriyle başlayan kelimenin başında bulunan "ا" takısındaki elif (ا) harfi vasil durumunda yok sayılır: طَلَعَ الْقَمَرُ (-) طَلَعَ الْقَمَرُ (-) gibi. 3. Şemsi harflerden biriyle başlayan kelimenin başında bulunan "ا" takısı tamamen yok sayılır, ancak onu izleyen ilk harf mükerrer olur: غَابَتِ الشَّمْسُ → غَابَتِ الشَّمْسُ (-) gibi. Eğer şemsi harflerden biriyle başlayan kelime cümlelerin ilk kelimesiyse bu durumda başında bulunan "ا" takısının sadece lâm (ل) harfi yok sayılır ve ilk harf mükerrer olur: أَشْشَمْسُ → أَشْشَمْسُ (-) gibi. 3. İlet harfiyle sona eren cer harflerinden sonra sâkin bir harf gelirse, illet harfi yok sayılır: فِي الْأَرْضِ = فِي الْأَرْضِ (-) gibi. 4. Kendisinden sonra sâkin harf gelen elif-i maksûre, yâ-i menkûsa ve çoğul "vâv" ile bu "vâv"dan sonraki elif harfi aruz

imlâsında yok kabul edilir: أَلْتَمَى الْجَمِيلُ → قَاضٍ لِقَضَاةٍ → قَاضِي الْقَضَاةِ (-) أَلْتَمَى الْجَمِيلَ (-); سَمِعَ لِلْفَوْ → سَمِعُوا لِلْفَوْ (-) gibi. 5. Yine imlâda yazılıp telaffuz edilmeyen harfler aruz ve taktî imlâsında yok sayılır: عَمْرُوْ ve أَوْلَكَ kelimelerindeki vâv, نَأْ ve لَكْنَا kelimelerindeki elif harfleri gibi.

Taktî esnasında takip edilmesi gereken kurallar İmruülkays'ın مَكْرُونٌ مَقْرُونٌ مَقْبِلٌ مَدْبِرٌ مَعًا مَكْرٌ مَقْرٌ مَقْبِلٌ مَقْبَلٌ مَقْبِلٌ مَقْبَلٌ مَقْبِلٌ مَقْبَلٌ مَقْبِلٌ مَقْبَلٌ şeklinde beytinde şöylece uygulanabilir: Şiir beytinin telaffuz edildiği şekle göre yazılmasına aruz imlâsı denir. Buna göre beytin yazılışı şöyle olur:

مَكْرُونٌ مَقْرُونٌ مَقْبِلٌ مَدْبِرٌ مَعًا
كَجَلْمُودٍ صَخْرُونِ حَطَطَهُ سَسِيلٌ مِّنْ عَلِيٍّ

Bundan sonra yapılması gereken şey okunuşuna göre yazılan metni uzun (kapalı) ve kısa (açık) hecelerden oluşan tef'ilelere ayırmak ve bu tef'ileleri aruzdaki bahirler ve onun alt vezinlerine uygun düşecek biçimde karşılaştırmaktır. Bunu İmruülkays'ın beytinde şu şekilde uygulamak mümkündür:

مَكْرُونٌ / مَقْرُونٌ مَقْ / بَلَنْ مَدْ / بَرَنْ مَعَنْ
كَجَلْمُودٍ / دِصْخْرُونِ حَطْ / طَهْ سَسِيْ / لْ مِنْ عَلِيٍّ
--- / --- / --- / ---
فَعُولُنْ / مَفَاعِلِينَ / فَعُولُنْ / مَفَاعِلُنْ

Tablodan da anlaşılacağı gibi beyit tavil bahrindedir. Bu hususun kolayca halledilebilmesi için Halîl b. Ahmed tarafından on beş olarak belirlenen, daha sonra Ahfeş el-Evsat'ın ilâvesiyle on altıya çıkarılan ve "bahr" adı verilen aruz vezinlerinin iyi bilinmesi şarttır. Burada değinilmesi gereken hususlardan biri de içerdiği zihaf ve illetler sebebiyle bazı tef'ilelerin birbirine çok benzemesi, bu sebeple taktî yapan kişinin bulduğu vezinden emin olmak için şiirin birkaç beytinin aynı anda taktîni yapması gerektirir. Şiirde taktî işlemi eskiden genellikle kulak yoluyla, yani pratiğe dayalı olarak uygulanırdı. Bu esasen vezinle şiir okumanın ilk merhalesidir. Şair, şiir zevkine sahip bir kimse veya aruzda belli başlı kullanımları öğrenen kişi bunları tabii bir seyir içinde yapar. Bazı bahirlerin ve bunlardaki bazı vezin şekillerinin bir taraftan mûsiki, diğer taraftan nazım şekli ve muhteva ile yakından ilişkili olduğu göz önüne alınırsa müziğe duyarlı bir kulağa sahip olunması, şiirin aruz imlâsına göre okunuşu sırasında elle diz üstüne ya da ayakla yere ritmik bir şekilde vurulması, öte yandan Arap şiirinde daha çok

hangi bahirlerin sıkça kullanıldığının bilinmesi gibi hususlar da taktî yapan kişiye kolaylık sağlar. Taktî neticesinde çıkan sonucu iyi değerlendirip bahri / vezni doğru tesbit edebilmek için bazı tef'ilelerin değişime uğradığının bilinmesi gerekir. Bunlar şöylece özetlenebilir: Feülün (---) → feülû (---); mefâilün (----) → mefâilün (----); müfâaletün (----) → müfâaltün (----); fâilâtün (----) → fa'lâtün (---) / fâilâ (---) / fâlâtün (---); müstefîlün (----) → mütef'îlün (---) / müsteilün (---); mütefâilün (----) → mütfâilün (---); mef'ülâtü (----) → mef'ulâtü (---).

BİBLİYOGRAFYA :

Tehânevî, *Keşşâf* (Dahrûc), I, 499; Zemahşerî, *el-Ûstâs* (nşr. Fahrreddin Kabâve), Beyrut 1410/1989, s. 53-58; İbnü's-Serrâc eş-Şenterînî, *el-Mî-yâr fi evzânî'l-eş'âr* (nşr. M. Rıdvân ed-Dâye), Beyrut 1968, s. 8-39; Ali Şîr Nevâî, *Mizânü'l-evzân* (nşr. Kemal Erarslan), Ankara 1993, s. 195; Mustafa el-Galâyîni, *eş-Süreyye'l-muğıyye*, Sayda 1319/1901, s. 12-14; Zehrâ-yi Hânlerî [Kiyâ], *Ferheng-i Edebiyyât-ı Fârsî*, Tahran 1348 hş., s. 144; Safâ Hulûsî, *Fennü't-takâtî'î-ş-şî'ri ve'l-kâfiye*, Bağdad 1397/1977, s. 26-42; Celâl el-Haneffî, *el-'Arûz*, Bağdad 1398/1978, s. 45-50; Abdülâzîz Atîk, *'İlmü'l-'arûz*, Beyrut 1405/1985, s. 23-24; Mahmûd Ali es-Semmân, *el-'Arûzü'l-kâdim*, Kahire 1986, s. 12-23; M. Ali el-Hâşimî, *el-'Arûzü'l-vâzih*, Beyrut 1415/1995, s. 17-19; Abbas-pûr, "Takâtî", *Ferhengnâme-i Edebi-i Fârsî* (nşr. Hasan Enûşe), Tahran 1381 hş., II, 397-399.

KENAN DEMİRAYAK

□ TÜRK EDEBİYATI. Taktî, aruzla yazılmış bir şiirin vezni bulmak için mısraları tef'ilelere (cüz) göre bölmek veya şiiri bu bölümleri esas alarak okumaktır. Bu okumaya taktî etmek denir. Bu işlem şiiri güzel okumak için öğretici birer usuldür. Vezni doğru bildikten sonra şiiri veznin gereklerini ve diğer kuralları dikkate alarak güzel okumaya da inşâd etmek denir. Taktîin en basit şekli bir mısradaki açık ve kapalı heceleri tesbit etmektir. Taktî'de dikkat edilecek başlıca hususlar şunlardır: Ünlüyle biten hece açık, ünsüzle biten hece kapalıdır. Arapça ve Farsça'dan Türkçe'ye girmiş kelimelerdeki uzun ünlüyle biten hecelerle mısra sonlarındaki açık heceler de kapalı sayılır. Türk aruzunda tef'ileleri etkileyen imâle, med, zihaf ve vasil gibi ârızalar çok defa tek mısradaki veznin bulunmasını güçleştirebilir. Bu durumda şiirdeki diğer mısralar üzerinde de aynı işlem yapılarak ortak bir şema bulunabilir. İmâle, Türkçe bir kelimedeki açık hecenin vezni gereği uzatılarak okunmak suretiyle kapalı hece sayılmasıdır; "Allah âdin

zikredelim evvelâ" (---/---/---) mısrasında â ve ê ünlüleri gibi. Anadolu sahasında başlangıçta çok sık rastlanan imâle yakın dönemlere geldikçe azalmış ve terkedilmiştir. Med, ünsüzle biten ve kapalı olan bir hecedeki ünlünün uzun olması durumunda ünlüyü biraz daha uzun okuyarak bir açık hecenin ortaya çıkmasıdır; Abdülhak Hâmid'in, "Eyvâh ne yer ne yâr kaldı" (---/---/---) mısrasında "vâh" ve "yâr" heceleri böyledir. Sonu iki ünsüzle biten hecelerde de med yapılır. Fuzûlî'nin, "Döst bî-pervâ felek bîrahm devran bîsükûn" mısrasında "döst" ve "rahm" hecelerinde med vardır. Meddin gerektirdiği yerde yapılmaması birçoklarınınca zihaf telakkî edilmiştir. Ancak meddin makbul olanı, sadece vezin icabı değil bu mübalağalı uzatmayı gerektirecek vurgulu (feryat, acı, hitabet vb.) bir mâna taşımasıdır. Uzun okunması gereken Arapça yahut Farsça bir ünlünün yine vezni gereği kısa okunması olan zihaf ise ciddi bir hatadır ve pek az örneği bulunmaktadır; Ferî'nin, "Hâbgâh eyler gazâle pehlû-yı şîr-i neri" (---/---/---/---) mısrasında "pehlû" okunması gerekirken kısalan hecede olduğu gibi. Vasil ise (ulama) ünlü ile biten bir kelimedenden sonra ünsüzle başlayan bir kelime geldiğinde önceki hecenin ünsüzü ile sonraki hecenin ünlüsünü birleştirerek kapalı hecenin açık hale getirilmesidir; Ahmed Hâşim'in, "Eğilmiş ↔ arza kanar muttasıl kanar güller" (---/---/---/---) mısrasında ilk iki kelimenin eğilmişarza şeklinde okunması gibi. Tef'ileleri ayırarak ve vezni hissettirerek okumada kelimeler bölünüp bazı heceleri bir tef'ilede, bazı heceleri diğer tef'ilede kalabilir. Böyle bir okumada İstiklâl Marşı'nın ilk mısraı şöyle olur: "Kork-ma-sönmez / bu-şa-fak-lar / da-yü-zen-al / san-cak" (---/---/---/---).

Bir şiiri taktî ile okumak güzel okumak demek değildir. Bütün bu işlemler şiiri güzel okumak için vezni bulma, onun için de taktî yapma maksadını taşır. İnşâd etmek, güzel okumak ise vezinle beraber şiirin anlamını, içeriğini ve diğer diksiyon kurallarını dikkate alıp okumaktır. Şiirde vezin ve muhteva mûsikide tempo ve melodi gibidir. İnşâd etmede vezni arka planda hissettirerek onu muhtevanın iskelesi gibi kullanmak gerekir. Usta şairlerin şiirleri okumada veznin hissedilmemesi için kelimeler, vurgular, duraklar tef'ilelere tâbi olmadan kaynaşır. Bununla beraber daha özel bir ses unsuru arayan şairlerde durakların ve tef'ilelerin bilinçli şekilde çakiştiği örnekler de vardır. Özellikle Edebiyât-ı

Cedîde şairlerinin bu yolu denedikleri görülmektedir. Tefîk Fikret'in, "Sabah Ezanında" şiirinde, "Allâhü ekber ... Allâhü ekber ... / Bir samt-ı ulvî: Gûyâ tabîat / Hâmûş hâmûş eyler ibâdet" (---/---/---) mısraları taktî ile okunduğunda bir ezan sesini ve temposunu verir. İsmail Habîb Sevûk, taktî'de usul olarak açık heceyle biten tef'ilelerde bölünmenin devamındaki kapalı hecede olması gerektiğini ifade eder. Buna göre mef'ülû ile başlayan vezinlerin taktîi şu şekilde olacaktır: Mef'ülû mefâ / ilü mefâ / ilü feülün; Mef'ülû mefâ / ilün feülün; Mef'ülû fâ / ilâtü mefâ / ilü fâilün. Şiiri taktî etmenin diğer bir faydası da özellikle divan nüshalarının karşılaştırılmasında veya yanlış yazılmış, yıpranmış, eksik kalmış metinlerde doğru olanın bulunmasında yardımcı olmasıdır. Ali Nihad Tarlan'ın *Metin Tamiri* adlı çalışmasında bunun örnekleri yer almaktadır. Daha çok bir aruz terimi olan taktîin hece vezniyle yazılmış şiirlerde de söz konusu edildiği görülmektedir. Bu durumda aruz vezninde olduğu gibi kelimelerin bölünmesi değil durakların vurgulanarak okunması şeklinde bir taktî düşünülmalıdır.

BİBLİYOGRAFYA :

Kâmûs-ı Türkî, s. 326; Muallim Nâci, *Lugat-ı Nâci*, İstanbul, ts. (Asır Matbaası), s. 268; İlyas Mâcid, *İnşâd ve Hitabet*, İstanbul 1330, s. 8, 48, 50, 62; İsmail Habîb [Sevûk], *Edebiyat Bilgileri*, İstanbul 1942, s. 62, 63-78, 203-205 (müellif eserinin aruzla ayırdığı 19-88 sayfaları arasında değişik vezinlerin ele alınışı vesilesiyle taktî üzerinde çeşitli örneklerle durmuştur); Tâhirülmevî, *Edebiyat Lügati*, İstanbul 1973, s. 144; İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, İstanbul 1999, s. 380-381; "Taktî", *TDEA*, VIII, 204.

MUSTAFA UZUN

TAKTÎ

(التقطيع)

Uzun bir hadisın belli bir kısmını alıp rivayet etme anlamında bir terim.

Sözlükte "bölmek, parçalamak" anlamına gelen **taktî** kelimesi, hadis terimi olarak birkaç konuyu içeren bir hadisın sadece ihtiyaç duyulan kısmını almayı veya bir kısmını bir yerde, diğer kısmını aynı senedle başka bir yerde nakletmeyi ifade eder. Kaynaklarda genellikle **taktîu'l-hadis** şeklinde geçer; aynı anlamda kullanılan **iktisâr** ve **harm** ile birlikte "ihtisârü'l-hadis" in alt bölümü olarak ele alınır. Hadislerin pek çoğu birden fazla alana veya aynı alanın